

פרשת ראה

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד ראש חודש אלול תשע"ו • גליון 162

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

ארץ ישראל – הסוגיה המרכזית

ישיבת הארץ היא בסיס מחבר בין מצוות שונות בפרשה

ראשי פרקים:

ברכה וקללה, ארץ ישראל ואיבוד עבודה זרה ✦ לא להתבייש ממלעיגים ✦ הבחירה בברכה על ידי התרחקות מתרבות העמים ✦ בציווי האלקי מונחת גם הגזירה האלקית ✦ ירושת הארץ בחזקה – על ידי כיבוש או בנין ונטיעה ✦ ה"דיבוק" שנכנס בחתן הצעיר ✦ שליחי ארץ ישראל קודמים במצוות צדקה ✦ שליח ארץ ישראל – צריך לכבדו ולחבבו ✦ סופם של היוצאים כנגד שלוחי ארץ ישראל ✦ המצוה העיקרית בעקבתא דמשיחא

מקורות עיקריים:

ראש דוד לפרשת ראה ד"ה והשתא אימא ✦ שם משמאל לפרשת ראה שנת תרע"ה ✦ שם משמאל לספר במדבר, שבועות, שנת תרע"ט ✦ מדרש שלמה, דרשות ח"א, דרשה לב ✦ פני דוד לפרשת ראה אות טו ✦ מי מרום ח"ו, בעקבתא דמשיחא פרק מה, עמ' קצו

ברכה וקללה, ארץ ישראל ואיבוד עבודה זרה

פרשת ראה מפגישה אותנו עם רשימת המצוות שיחייבו את האומה הישראלית עם כניסתה לארץ, ובפתיחתה מוצגת האפשרות לבחור בין ברכה לקללה ובין קיום מצוות ה' לאי קיומן, וכך נאמר:

"רְאֵה אֲנִי נָתַן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וְקִלְלָה: אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם: וְהַקִּלְלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְסָרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם".¹

בדומה לפרשה הקודמת, גם בפרשתנו הסוגיה המרכזית היא ארץ ישראל, מעלותיה וירושתה, ומתוך כך באה התביעה האלקית להיבדלות מעובדי עבודה זרה. למעשה חלקה הראשון של הפרשה מתחלק לשלושה חלקים: תחילה הקב"ה מצווה אותנו לבחור בין קללה לברכה במעשינו, לאחר מכן בא הפסוק "וְהָיָה כִּי יֵבֵא אֶל אֶלְקֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ..."² ומלמד שהברכה והקללה קשורות בארץ ישראל,

¹ דברים יא, כו-כח.

² דברים יא, כט.

ולבסוף באה מצוות איבוד עבודה זרה, "אֲבִד תֵּאבְדֹן אֶת כָּל הַמִּקְמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם".³

גם בפרשה הקודמת ניתן לזהות את הקשר הרוחני שקיים בין קיום מצוות התורה לירושת הארץ, שכן נאמר בה:

"וְשִׁמַּרְתָּ אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹקֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכֵי וְלִירָאָה אֹתוֹ: כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ מְבִיאָךְ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֵינָת וְתַהֲמַת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר: אֶרֶץ חֹטָה וְשִׁעָרָה וְגִפֶּן וְתַאנְנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שָׁמֶן וְדִבְשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכָּנָתָהּ תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תִחָסֵר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִיָּהּ בְּרָזַל וּמַהֲרִיָּה תִחָצֵב נְחֹשֶׁת".⁴

ובסוף פרשת עקב נאמר:

"כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָהּ אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם לְלַכֵּת בְּכָל דַּרְכֵי וְלִדְבָקָהּ בּוֹ: וְהוֹרִישׁ ה' אֶת כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיכֶם וִירְשֶׁתֶם גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעֲצָמִים מִכֶּם..."⁵

כלומר בזכות התורה והמצוות אנחנו עתידים לנצח את אומות העולם.

לא להתבייש ממלעיגים

על המילים "רָאָה אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם"⁶ כותב מרן החיד"א⁷ בספרו "ראש דוד"⁸ דבר נפלא על דרך הדרוש, אבל יש לכך יסוד גם בפשטי המקראות, ואלה דבריו:

"ראה אנכי נתן לפניכם, מה כתיב למעלה? 'כי אם שמור תשמרו וכו' והוריש ה' את כל הגוים', אפשר לומר בהקדם מה שאמרתי בדברי רבותינו ז"ל בפרשת וישלח, שכתב רש"י: 'עם לבן גרתי' - לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר. דבר אחר: 'עם לבן גרתי' - ותר"ג מצוות שמרתי. ואפשר לומר דשניהם עיקר, וכחדא שריין, והוא מוסר השכל לעוברי דרכים ונלוו גוים עמהם, ויש בהם שנמנעים מללבוש ציצית ולהניח תפילין וגם להזהר מגיעולי עכו"ם וכדו', ועבירה גוררת עבירה, ובראש כל מרעין טענת היצר שעל ידי ציצית ותפילין יבזו אותם וילעיגו עליהם, ולא יכבדום, ומפני זה נמנעים".

³ דברים יב, ב.

⁴ דברים ח, ו-ט.

⁵ דברים יא, כב-כג.

⁶ דברים יא, כו.

⁷ רבי חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א) (ירושלים-ליוורנו, איטליה), התפ"ז-התקס"ו - מגדולי הפוסקים, רב ומקובל. למד בישיבתו של רבי חיים בן עטר והיה תלמידם של חכמי ירושלים, בהם הדיין רבי יונה נבון והמקובל רבי דוד חזן. מצעירותו ניחן ביכולת דרשנית, בכישרון כתיבה ובנמרצות רבה. בגיל שבע עשרה החל בכתיבת ספרו הראשון. בזכות אישיותו המיוחדת התמנה על ידי קהילת חברון כשליח (שד"ר) לקהילות היהודים בערי מערב אירופה כדי לאסוף תרומות עבור יהודי חברון. לצד אישיותו המיוחדת, היה חיד"א בעל הופעה חיצונית מרשימה, ומבין כל השליחים, בני דורו, שיצאו מארץ ישראל לתפוצות, היה החיד"א השליח המפורסם ביותר, שהגדיל והאדיר את שמה של ארץ ישראל ונלחם מלחמת כבודה. כתב עשרות ספרים במגוון תחומים: תלמוד, הלכה, פרשנות - ובכלל זה פרשנות מקרא, קבלה, עיונים בתפילה, ביבליוגרפיה ותיעוד של כתבי יד ועוד.

⁸ ראש דוד לפרשת ראה ד"ה והשתא אימא.

כשיהודי הולך באזור של גויים או שיש לו שותפות ושייכות עם גויים, הוא עלול להתבייש במצוות ה'. זה היסוד שבו פותח הרמ"א את הערותיו על ה"שולחן ערוך"⁹, "...ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"ת". עלינו לזכור שריבוננו של עולם מלווה אותנו תמיד. ממשיך מרן החיד"א:

"ואילו עיניהם ישיתו כבוד כענן בוקר, ומה ייתן ומה יוסיף מה שמכבדים אותם לאבד מצוות ה', לא היו משגיחים בגויים והיו מקיימים חיובם - וה' עמם, וזה נלמד מיעקב אבינו שנאמר 'לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, ותר"ג מצוות שמרתי', כי הנה לבן היה גדול עירו, ונכנס במקום בתואל, והוא חתן המלך, ואם היה רוצה לכבד עצמו יעקב אבינו ע"ה, היה שר וגדול, אבל משררה זו נמשך להתערב עמם, ולא יבצר מביטול תורה ומצוות, לכך לא רצה להשתרר כלל.

אדרבא היה אומר שהוא גר בארץ, ומתוך כך פרק מעליו עול השררה, והיה עובד את ה' בכל, וזה שאמר 'לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר', וזה סיבה ש'תר"ג מצוות שמרתי, ולא למדתי ממעשיו הרעים', כי התערבות עמך בדיני רובא לפחות תיבטל מתורה ומצוות".

בשנים בהן שהה יעקב אבינו בבית לבן ניתנה לו הזדמנות פז לעלות לגדולה ולהיות בעל שררה. אם רק היה מגלה קצת יותר פתיחות ומתמזג עם ההווה שמאפיינת את בית לבן מיד היה עולה לגדולה, אבל כל זה כלל לא העסיק את יעקב אבינו, יעקב אבינו הוא עובד ה' ומה שעומד לנגד עיניו, זה בראש ובראשונה קיום מצוות התורה.

יש כאן מוסר השכל גדול, לשם שמירת התורה והצביון הישראלי כשאנחנו מעורבים עם הגויים, עלינו לוותר על כבוד ושררה. כשאדם נמצא בתוך חברה שאיננה מקפידה על שמירת תורה ומצוות, עליו לשמור מרחק ולהיזהר שלא לאבד את עולמו הרוחני.

הבחירה בברכה על ידי התרחקות מתרבות העמים

מכאן מגיע מרן החיד"א לפסוקים שלנו, וכותב:

"וזהו פשט הכתובים בסוף עקב, ותחילת הסדר שלנו, דהיינו פרשת ראה: 'כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנוכי מצווה אתכם לעשותה, לאהבה את ה' אלקיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו, והוריש ה' את כל הגויים האלה מלפניכם' וכו', [ואז מתחילה פרשת ראה] 'ראה אנוכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, את הברכה אשר תשמרו אל מצוות ה' אלקיכם אשר אנוכי מצווה אתכם - והקללה אם לא תשמעו אל מצוות ה' אלקיכם, הכוונה - כי אם שמור ולדבקה בו, שתהיו דבקים בה' ולא תפנו להבלי העולם הזה, אז ממילא 'הבא ליטהר מסייעין אותו', ומה הסיוע 'והוריש ה' את כל הגויים', גרש יגרשם מן הארץ ותוכלו לעבוד את ה'.

דכיון דלא יש (שאינן) התערבות עם גוי, ודאי דזו טובה גדולה לעבוד את ה'".

כלומר אם נהיה דבוקים בקב"ה ולא נפנה להבלי העולם הזה, נוכל להוריש את הגויים ולגרש אותם ולהישאר מרוכזים בעבודת ה'. כשאין חיבור חברתי תרבותי אמוני ומוסרי עם הגויים, זו טובה גדולה. רק כך ניתן לעבוד את ה' בשלמות.

"ואז 'ראה אנוכי נותן לפניכם ברכה וקללה', ואני אומר לכם 'את הברכה אשר תשמעו', כלומר, ודאי שתשמעו! על דרך שפירש בזהר 'אשר נשיא יחטא', בוודאי שחוטא! והכי נמי אשר תשמעו - ודאי שתשמעו, דכיון שלא יש תערובת גויים בכם, ממילא קרוב לודאי שתשמעו".

⁹ שולחן ערוך אורח חיים א, א.

השמיעה אל דבר ה' טבועה ביסוד החיים הישראליים, ממילא כשאנחנו מקיימים בעצמנו את האמור בסוף פרשת עקב ומתרחקים מתרבות העמים, באופן טבעי אנחנו בוחרים בברכה ולא בקללה.

בציווי האלקי מונחת גם הגזירה האלקית

ברוח זו כתב גם רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב¹⁰, בעל ה"שם משמואל"¹¹, וזו לשונו:

"ונראה לפרש על פי מה שכתב רבנו האר"י ז"ל ב'ליקוטי תורה' ד"ה וישלח, וזה לשונו: לפי שנאמר 'כי ביום אכול ממנו מות תמות' וכיון שיצא מפיו, בהכרח יעשה וימות, כמו דאמרו 'נורא עלילה על בני אדם'."

אומר האר"י הקדוש, שבציווי האלקי לאדם הראשון, "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות"¹², מונחת גם גזירה אלקית שאכן כך יהיה, שאדם הראשון יאכל מעץ הדעת ויגזור מיתה על העולם. ולמעשה המקור לכך הוא כבר בחז"ל, שכן לפי דבריהם "וחשך על פני תהום" - זו מיתה, שמחשיך פני הבריות"¹³. כלומר המציאות של המוות נבראה לפני החטא.

ואם ישאל אדם הראשון: אם כבר נגזרה גזירה וריבונו של עולם הוא זה שגזר מיתה על העולם, מדוע האשמה והעונש הוטלו עליי?

התשובה לכך היא, שריבונו של עולם הוא "נורא עלילה על בני אדם"¹⁴, כלומר ישנו הכרח אלקי שתהיה מציאות של מיתה בעולם. המיתה בעולם היא 'עלילה' של הקב"ה. 'עלילה' מלשון 'עילה', הקב"ה הוא הסיבה והגורם, הוא המקור והשורש של המיתה בעולם.

כדי להגיע לסדר חיים מתוקן, יש הכרח שתהיה מיתה בעולם. ה"שם משמואל" ממשיך את יסודו של האר"י הקדוש וכותב:

"ואף שהבחירה נשארה אצלו חופשית, דאי לאו הכי לא היה שייך לענוש אותו, היינו שבאותו רגע נשארה אצלו הבחירה החופשית לעשות או לחדול, אבל מכל מקום, סוף כל סוף היה מוכרח דיבורו של הקב"ה לצאת אל הפועל, אם לא עכשיו יהיה לאחר זמן, ואם כן מה שאכל עכשיו שהוא לא היה מוכרח, שייך לענוש אותו, ויש לומר שזה הכרח אלקי שכן הוא במאמר ה' יתברך 'ובחרת בחיים' מאחר שיצא מפיו יתברך שמו, בהכרח שכן יהיה שישראל יבחרו בחיים'."

עם ישראל שייך לעוצמת החיים, למהות החיים, לכן לא יעלה על הדעת שישראל ח"ו לא יבחרו בחיים. כשהקב"ה אומר לנו 'ובחרת בחיים', פירושו של דבר שיש כאן הכרח אלקי, זה חלק מהסדר האלקי שצריך להופיע בעולם, אם לא עכשיו אז לאחר זמן, אבל סופו להתקיים.

¹⁰ רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב (קוצק-סוכטשוב), התרט"ז-התרפ"ו - האדמו"ר השני בחסידות סוכטשוב, בנו היחיד של רבי אברהם בורנשטיין, מייסד חסידות סוכטשוב, ונכדו של הרבי מקוצק. שימש כאדמו"ר נערץ בחייו, ותורתו המקורית, בעיקר ספרו "שם משמואל", תופסות מקום מרכזי בארון הספרים החסידי. יחד עם אביו הרביץ תורה בישיבה בסוכטשוב, וכאביו, היה תומך נלהב ביישוב ארץ ישראל. לאחר פטירת אביו, בשנת התר"ע, החל לכהן כאדמו"ר וכראש ישיבה בסוכטשוב.

¹¹ שם משמואל לפרשת ראה שנת תרע"ה.

¹² בראשית ב, יז.

¹³ שמות רבה ב, ד.

¹⁴ תהלים סו, ה.

"ומכל מקום מקבלים שכר על אותה בחירה בחיים, שאינם מוכרחים על אותה העת דווקא, ומכל מקום באשר היא הבטחה על העתיד, ואיננה אלא מחוסרת זמן בלבד, לאו כמחוסר מעשה דמי, וקלה להם הבחירה בחיים יותר מאם לא היתה הבטחה כלל, מאחר שהובטחה שוב אין לצד הרע דבקות בהם".

באחת מדרשותיו לחג השבועות¹⁵ מרחיב ה"שם משמואל" את רעיונו, וכותב:

"ומעתה כל שכן, כשיצווה לעשות דבר שהוא היפוך טבעם, ישתנה טבעם עד שיהיה מותאם לציווי, ובזה מובנים דברי המדרש, שכשאמר הקב"ה 'אנכי ה' אלקיך' היו למדים ולא היו משתכחים, 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' - נעקר יצר הרע מליבם. כי דבר ה' היה פועל על טבעם, ודבר ה' יקום לעולם, וכבר דיברנו בזה".

דבר ה' פועל על הטבע, ברגע שיוצא הדבר מפי ה', מיד משתנה הטבע ומתיישר עם האומר האלקי. יש כאן יסוד עמוק שדורש לימוד גדול.

ירושת הארץ בחזקה – על ידי כיבוש או בנין ונטיעה

על גבי יסוד זה, המכריח את הבחירה הישראלית בחיים, נבנית קומה נוספת, קומת ירושת הארץ, "וְהָיָה כִּי יֵבֵאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ... כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן לְבָא לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֵיכֶם נָתַן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ"¹⁶.

ישנו ספר בשם "מדרש שלמה". בספר זה ליקט רבי שלמה זלמן ריבלין¹⁷, החזן והדרשן הירושלמי הנודע, דרשות שונות של מייסדי הישוב בארץ הקודש מבית מדרשו של הגר"א. משפחת ריבלין היא משפחה מיוחדת במינה, היא מיוחסת לפחות עד גירוש ספרד. המשפחה עלתה לארץ ישראל לאחר קריאתו של הגאון מווילנה, בהנהגתו של רבי הלל ריבלין ("רבי הלל משקלוב")¹⁸, מחבר הספר "קול התור". רבי הלל משקלוב היה הרוח החיה בתנועת חזון ציון שהוקמה בעקבות ציווי הגר"א. בנו היה הרב משה ריבלין¹⁹, "ר'

¹⁵ שם משמואל לספר במדבר, שבועות, שנת תרע"ט.

¹⁶ דברים יא, כט-לא.

¹⁷ **רבי שלמה זלמן ריבלין (ירושלים), התרמ"ד-התשכ"ב** - למד בתלמוד תורה ובישיבת "עץ חיים" ובמכון לחזנות. כל שנותיו התמסר לענייני הציבור של היישוב הישן. שימש כמנהל בוועד הכללי "כנסת ישראל" וכיו"ר ועד כולל רייסין. ייסד וניהל את בית היתומות הכללי (הנקרא כיום על שם ויינגרטן), שימש כחבר ועד העיר ליהודי ירושלים, כמזכיר ומנהל בחברת "בנין היישוב", ייסד את חברת "עליית שבטים" לבנין בית כנסת מרכזי גדול לכל עדות ישראל בירושלים, ועוד. בדרשותיו המופלאות השפיע על יהודים רבים לרכוש קרקעות בארץ ולהיות שותפים בבניינה. במשך למעלה מחמישים שנה שימש כחזן ראשי בירושלים, ולימים יסד את מכון "שירת ישראל" בו חניך דורות של דרשנים ויודעי חזנות למאות ולאלפים. מחבר הספרים: "דברי שלמה" (ב חלקים) - חידושים על הש"ס, "המגיד דורש ציון" - תולדותיו ופעולותיו של רבי משה המגיד ריבלין משקלוב, "שירי שלמה" - ספר תוים לחזן, וספר נוסף על תולדות היישוב בירושלים.

¹⁸ **רבי הלל ריבלין משקלוב (שקלוב, מחוז מוהילב של בלארוס-ארץ ישראל), התקי"ח-התקצ"ח** - מתלמידי הגאון מוילנה, ממנהיגי עליית תלמידיו לארץ ישראל וממנהיגי ציבור הפרושים בארץ ישראל. אביו של רבי הלל, רבי בנימין ריבלין משקלוב, היה בן דודו של הגאון מוילנה ותלמידו. בשנת התקמ"ב נוכח הגאון מוילנה שאין באפשרותו לעלות לארץ ישראל בעצמו, והעמיד את רבי הלל בראשות תנועת "חזון ציון" שתפקידה לייסד עלייה לארץ ישראל, ומסר לו את סודות הגאולה. את סודות הגאולה שקיבל מרבו, ערך רבי הלל בספר "קול התור", ואמנם יש שערערו על ייחוס הספר לרבי הלל, אך למעשה כבר הוכח שהספר מכיל יסודות אותנטיים מחשיבת הגאולה של הגר"א, אשר נמצאים כבר בספרי הקבלה של הגר"א ברמזים בלבד, ובספר "קול התור" הם מורחבים, כך ששאלת זהות המחבר איננה חשובה כל כך.

¹⁹ **רבי משה ריבלין (המגיד דורש ציון) (שקלוב, מחוז מוהילב של בלארוס-ארץ ישראל), התקמ"ב-התר"ו** - מגיד מישרים ומנהיג הקהילה האשכנזית בירושלים בשנים התר"א-התר"ל. למד בישיבת שקלוב שייסד סבו מצד אביו, כיהן בשקלוב כמגיד מישרים ופעל רבות למען יישוב ארץ ישראל. דרשותיו נדפסו בספר "חזון ציון".

משה מגיד²⁰, מנהיג קהילת יהודי ירושלים, ונכדו של הרב משה ריבלין הוא רבי יוסף (יושעה) ריבלין, מקים שכונות ירושלים.

רבי שלמה זלמן ריבלין היה בנו של רבי יוסף ריבלין המפורסם, הוא היה אחד ממעתיקי השמועה של תורת הגר"א, המבררת מהו היחס הראוי לשיבת ישראל לארצו ולבניין האומה בדור של גאולה, וכך הוא כותב בדרשה לפרשת ראה²⁰:

"בפרשת השבוע פרשת ראה, נאמר: 'וירשתם אותה וישבתם בה'. רבנו הגר"א, בביאורו 'אדרת אליהו', אומר על פסוק זה: בזכות שתירשו אותה תשבו בה, ובמה תירשוה? בחזקה.

מה פירוש 'בחזקה'? שואל בעל 'קול התור' (פרק א, פסקה ט), תלמיד הגר"א, ומבאר: 'בחזקה', היינו כדין חזקת קרקע כללית, שהיא על ידי בנין ונטיעה.

ושם מוסיף: ולעת הצורך גם בחזקה.

על פי רבנו הגר"א, הפסוק 'וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח', נאמר על משיח הראשון, משיח בן יוסף, ובהיות שעל פי הגר"א כל פעולות של אתחלתא דגאולה הן בייעודו של משיח הראשון, משיח בן יוסף, ומכיוון שעליו נאמר 'וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח', הרי יש להשתמש בעת הצורך גם ביד חזקה.

לפי זה אומר בעל 'קול התור', ירושת הארץ 'בחזקה' שבלשון הגר"א תרתי משמע (בשתי הדרכים): (א) בחזקה על ידי בנין ונטיעה, שזו היא בטוריא דעזרא ונחמיה, כמו שהיה בימי כורש בימי בית שני.

(ב) 'בחזקה', היינו ביד חזקה, בטוריא דיהושע, על ידי כיבוש. וסימן לדבר אומר שם, כי 'עזרא ונחמיה' בגימטריא 'יהושע'. ועל פי הגר"א תתחיל פקידה זו לפני הגאולה השלמה".

יש שני שלבים מרכזיים בתהליך הגאולה, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. משיח בן יוסף פועל בעקבתא דמשיחא, וענינו הוא קירוב הגאולה בדרך טבעית שמעוררת הנהגה אלקית ניסית נסתרת, ולעומתו, משיח בן דוד, עתיד לפעול בימות המשיח, וענינו הוא הגאולה עצמה על ידי ניסים גלויים.

בהלכות תרומות מסביר הרמב"ם²¹ מדוע קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, וקדושה שניה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. הביטוי 'קדושה ראשונה' מתייחס לקדושה בה נתקדשה ארץ ישראל בכיבוש עולי מצרים, על ידי יהושע ובית דינו, והביטוי 'קדושה שניה' מתייחס לקדושה בה נתקדשה ארץ ישראל בתחילת בית שני בכיבוש עולי בבל, על ידי עזרא ובית דינו.

הכיבוש הראשון, כיבוש עולי מצרים, היה כיבוש על ידי מלחמה, וכיוון שהחזקה נעשתה על ידי כיבוש בחוזק יד, ממילא כשישראל גלו - בטל הכיבוש ובטלה החזקה, ויחד עמהם בטלה הקדושה. אבל בתקופת עולי בבל, שהחזקה נעשתה על ידי בנין הארץ, קדושת הארץ קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא.

נראה שזהו היסוד המבחין בין שתי החזקות שמוזכרות בשם הגאון מוילנה. ממשיך ה"מדרש שלמה":

"מלבד המטרה הגשמית של בנין ונטיעת הארץ, יחד עם הפעולות הגשמיות לירושת הארץ על ידי חזקה וכיבוש כפי שביארנו, יש לעשות עוד פעולה רוחנית גדולה, שבלעדיה אין קיום ח"ו לפעולות הגשמיות, היינו ביעור רוח הטומאה מן הארץ, כמו שכתוב בפרשה זו אחרי הציווי

²⁰ מדרש שלמה, דרשות ח"א, דרשה לב.

²¹ ראה רמב"ם הלכות תרומות א, ה.

'וירשתם אותה וישבתם בה... אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים' וכו' - לבער את הפסילים כפשוטם. וכמדרשם, היינו המידות הרעות והמושחתות.

בעל הדרשה, רבי יוסף סופר, מבאר בשם בעל 'קול התור', שהאמצעי היסודי לביעור המידות הרעות הוא, הקמת אנשי אמנה בארץ, על פי הגמרא (במסכת שבת קיט): לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה. והאמצעי העיקרי להגיע לדרגת 'אנשי אמנה' הוא בראש ובראשונה על ידי קביעת השיטה של מידות שוות ושערים שקולים, על פי המדרש: אין בן דוד בא אלא עד שיהיו כל המידות שוות וכל השערים שקולים, היינו שוויון גמור בין עניים ועשירים בכל מהלך החיים בארץ, כי כל זמן שקיימת אפליה באיזו צורה שהיא, אין תקוה לקיום אנשי אמנה. ועל ידי התיקונים האלה ייפלו וייתמו כל גורמי הקנאה והשנאה, המחלוקות והמפלגתיות, וכל יתר המידות הרעות, ואזי כל הפעולות של ירושת הארץ על ידי חזקה וכיבוש, שעל פי ביאור הגר"א על הפסוק 'וירשתם אותה וישבתם בה', תהיינה מובטחות ובנות קיימא לעד, בעזרת ה'.

רבי יוסף סופר זה כינויו של רבי יוסף (יושעה) ריבלין²², אביו של רבי שלמה זלמן, שדברים רבים בספר מצוטטים בשמו. לדבריו, כדי לבער את רוח הטומאה מן הארץ, לא מספיק לבער את אלילי העבודה זרה, צריך לבער גם את המידות הרעות ולגדל 'אנשי אמנה'.

ה"דיבוק" שנכנס בחתן הצעיר

דמותו של רבי יושעה היתה מופלאה ביותר, היתה לו מסירות נפש נדירה לבנין הארץ. מספרים עליו, שכשהתארס עם זוגתו, הודיע לה באמצעות אחיה, שהוא מתכנן לייסד יישוב חדש מחוץ לחומה ולהיות ראשון המתיישבים בו. המשפחה נבהלה ורצתה לבטל את השידוך לאלתר, אבל בעיני הכלה דווקא מצא חן הרעיון. המשפחה המבוהלת חשבה שהרעיון הזה הגיע לראשו של החתן בגלל איזו מחלת נפש שתקפה אותו, הם חשבו שנכנס בו "דיבוק המדבריות", דיבוק שמושך אותו למקומות שוממים. בעצת אחד מגדולי ירושלים הם הלכו ל"מומחים" לסגולות ולחישות כדי שיגרשו מהחתן הצעיר את הדיבוק, אך שום דבר לא הועיל, החתן נשאר דבק בעמדתו.

²² רבי יוסף (יושעה) ריבלין (ירושלים), התקצ"ז-התרנ"ו - מראשי הקהילה היהודית בירושלים, בונה שכונות ירושלים. מהדמויות החשובות ביותר במפעל היציאה מהחומות. למד בישיבת "עץ חיים". בשנת התרט"ו נישא לשרה ציפה גולדשמיד. בשנת התרי"ג, בהיותו כבן עשרים, יסד חברה בשם "בני ירושלים", ששמה לה למטרה לבנות בתים מחוץ לחומות העיר העתיקה. פירסם מאמרים למען בנין ירושלים ויישובה בכל עיתוני התקופה. במשך שנים ארוכות עמד בראש הוועד הכללי "כנסת ישראל" שאיחד את כל קהילות האשכנזים בירושלים (ולמשך תקופה אף את קהילות הספרדים). היה מעורב בהקמת שכונות יהודיות רבות מחוץ לחומות, ובשל כך זכה לכינוי "רבי יושעה דער שטטלאך מאכער" (רבי יושע בונה השכונות). בין השכונות שהיה שותף בהקמתן ניתן למנות את "נחלת שבעה", "בית דוד", "מאה שערים", "זיכרון טוביה", "שערי צדק" ועוד. במשך שלושים ושתיים חודשים הוא התגורר לבדו ב"נחלת שבעה", עד שהצטרפו אליו אחרים. המגורים מחוץ לחומה באותה עת היו מסוכנים, בעיקר בשל חשש מפגיעתם של שוודים ואנשי חרב, אך רבי יושעה נאחז באדמת נחלתו במסירות נפש מופלאה. במשך שנים ארוכות נדד בין השכונות שהקים, וגר בכל אחת מהן. מחבר הספרים: "ברית אבות בסערת אליהו" - ספר שירים המבטא את עקרונות הגאולה על פי הגר"א ו"מגילת יוסף" - אסופת מאמרים. בהספד שנשא מרן הרב קוק על רבי יושעה אמר: "עוד מימי צעירותי בהיותי עדיין בגולה ובקוראי בעיתונות על ידיעות מארץ ישראל, תפשו מקום רב בליבי מאמריו המצויינים של ר' יוסף ריבלין שכתב ב'המגיד', 'המליץ' ו'הצפירה' ועוד, מאמרים נלהבים מלאי רגשי קודש בעד בנין ירושלים וישוב ארץ ישראל, מלאי הגנה נמרצת על כבוד ירושלים מוסדותיה ומנהיגיה, נגד כל דברי דילטוריא של הימים ההם. פעמים רבות אף נתרגשתי מדבריו החוצבים להבות קודש ובסגנון תורני עשיר ומהודר מאוד" (מדרש שלמה, קונטרס מגילת יוסף פרק ב עמ' 16). ואודות שיריו כתב: "קראתי ולמדתי לעת עתה מעט משיריו, חיצוניותם הוד והדר, גאונות ואומנות בלתי מצויה, ופנימיותם מעין של רעיונות ורמזים נפלאים, מיוסדים על אדני פז, מעין ישועה הם בדרכי הגאולה, בנין ירושלים ושיבת ציון. כתבם ברוח קדושה כבירה והוציאים לפועל בסיכון גופו ונפשו, תורה רבה ועמוקה הם שיריו הקדושים של ר' יוסף, וללמדם אנו צריכים כראוי" (ברית אבות בסערת אליהו עמ' 12).

למעשה, לאחר מספר שנים, לא רק שקרוביו לא גירשו ממנו את ה"דיבוק", אלא להיפך - נדבקו בו גם הם ואספו שמונה מאות רובל שהופקדו מאוחר יותר בקופת כולל הפרושים וכיסו חלק מההוצאות הכלליות לרכישת האדמה עבור השכונה הראשונה "נחלת שבעה". את חייו הקדיש רבי יושעה לבניינה של ירושלים וטובת יושביה, והכול בשכר מועט ובניקיון כפיים תוך חיי דחקות.

כדי לגדל אנשי אמנה, אומר רבי יושעה, צריך לצמצם את הפערים האדירים שקיימים בין עשירים לעניים, הפערים הכלכליים האלה הם גם פערים רוחניים, והם אלה שיוצרים את העיכוב המרכזי בהופעת הגאולה.

שליחי ארץ ישראל קודמים במצוות צדקה

תובנות אלו מביאות אותנו לעסוק בפסוקים שבאים לקראת סוף הפרשה, וכך נאמר:

"כִּי יְהִי בְךָ אֲבִיּוֹן מֵאַחַד אֶחָד שְׁעָרֶיךָ בָּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תֹאמַר אֶת לִבִּי וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאֶחָד הָאֲבִיּוֹן: כִּי פֶתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבַט תַּעֲבִיטֵנּוּ דֵּי מַחֲסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ... כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיּוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל כֵּן אֲנֹכִי מֵצֹנֶה לֵאמֹר פֶּתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לְאֶחָד לְעֹנֶה וּלְאֲבִיּוֹן בָּאֶרֶץ"²³.

פסוקים אלה, בהם אנו מצווים על מצוות צדקה, נפתחים במילים "כִּי יְהִי בְךָ אֲבִיּוֹן... בָּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בָּאֶרֶץ". התלות בין מצוות צדקה לארץ ישראל מעוררת קושי: וכי מצוות צדקה היא מן המצוות התלויות בארץ?!

לשאלה זו נדרש מרן החיד"א בספרו "פני דוד"²⁴, והשיב:

"נקדים מאי דשינו בספרי (פרשת ראה) והביאה הסמ"ג (עשין קסב) ומרן ב'בית יוסף' ו'שולחן ערוך' (סימן רנא): יושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוץ לארץ. וכתב הרב 'בית חדש': ונראה דבשניהם מעיר אחרת קאמר דיושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוץ לארץ, אבל עניי עירו בחוץ לארץ - פשיטא דקודמין לעניי עיר אחרת, אפילו הם מארץ ישראל".

כלומר כאשר באים לפני אדם שגר בחוץ לארץ שני אביונים, אחד מארץ ישראל ואחד מאיזו עיר בחוץ לארץ, הדין הוא שעניי ארץ ישראל קודמים לעניי חוץ לארץ, אבל אם העני שגר בחוץ לארץ הוא בן עירו של הנותן, ודאי שכן עירו קודם ליושבי ארץ ישראל.

"מיהו ודאי בהא דאמר דיושבי ארץ ישראל קודמין לשל חוץ לארץ, נראה דאפילו עניי עיר אחרת הבאים לעיר הם נדחים מפני עניי ארץ ישראל שלא באו לעיר אלא שולחים לעניי ארץ ישראל קודם שנותנים לעניי חוץ לארץ הבאים מעיר אחרת לעירו, דאין חילוק בין באים לעירו ללא באים".

אמנם 'עניי העיר' גוברים על 'עניי ארץ ישראל', אבל אם על כפות המאזניים עומדים 'עניי חוץ לארץ' שאינם בני עירו של הנותן, מול 'עניי ארץ ישראל' - לעולם 'עניי ארץ ישראל' קודמים, אפילו אם 'עניי חוץ לארץ' נמצאים בעירו של הנותן ו'עניי ארץ ישראל' יושבים במקומם. כלומר, אם 'עניי חוץ לארץ' מכתמים את רגליהם ומגיעים לעירו של גביר יהודי בחוץ לארץ, ומנגד ידוע לאותו גביר שיש עניים בארץ ישראל שזקוקים לצדקה, עליו לשלוח מעטפה עם כספי הצדקה שלו לארץ ישראל ולא לתת לעניי חוץ לארץ שהגיעו לעירו.

ממשיך מרן החיד"א, ומחדש הלכה שמלמדת עד כמה גדול ערכה של מצוות יישוב הארץ, וזו לשונו:

²³ דברים טו, ז-יא.

²⁴ פני דוד לפרשת ראה אות טו.

"ואפשר דגם הרב 'בית חדש' לא אמרה אלא במתנדב לעניי ארץ ישראל דווקא, אמנם כשבא שליח מארץ ישראל, דעיקר שליחותו הוא משום יישוב ארץ ישראל, דאי לאו סיוע בני הגולה נמוגים ארץ וכל יושביה מפני גוים מפני לסטים בעלילותם ובתועבותם ולא יזכר שם ישראל עוד בארץ ישראל, נראה דבזה גם הרב 'בית חדש' ודעמיה מודים, דקדמי לעניי העיר, דכמה החמירו רבותינו זכרונם לברכה משום יישוב ארץ ישראל עד שהתירו לכתוב בשבת בערכאות שלהם ולקנות בית בארץ ישראל מן העכו"ם בשבת, וחותרם ומעלה בערכאות, כמו שכתוב בשו"ע (או"ח סימן שו).

ועוד, דאיכא פדיון שבויים, דיושבי הארץ נתונים נתונים המה בידי גוים קשים ומכין ועונשין שלא מן הדין. ואם כתב הרב 'בית חדש', דעניי עירו קודמין, היינו מצד מצוות צדקה, אבל כי איכא פדיון שבויים, ודאי פדיון שבויים קודם לצדקה. וכל זה פשוט".

שליח ארץ ישראל – צריך לכבדו ולחבבו

בהמשך מלמדנו מרן החיד"א מהו היחס הראוי לשליחי ארץ ישראל. וכיון שמרן החיד"א בעצמו היה גדול השד"רים שבכל הדורות, הדברים מקבלים משנה תוקף. ואלה דבריו:

"ואשריהם ישראל אשר בבא אליהם שליח ארץ ישראל מכבדין אותו ומחבבין אותו כגלגל עיניהם. וכן בדין, דאמרין שילחי כתובות: רבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו, רב חייא בר גמדה מיגנדר בעפרא, דכתיב: 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'. ואם ככה יעשו גדולי עולם לאבן מקיר ועפר הארץ, הדברים קל וחומר לחכם מארץ ישראל".

אם אנחנו מנשקים את האבנים של ארץ ישראל ומתגלגלים בעפרה, על אחת כמה וכמה שכשבא לפנינו תלמיד חכם ומבקש מאתנו להיות שותפים בבנייה וקיומה של ארץ ישראל ותורתה, עלינו לקבל את פניו בכל הכבוד הראוי.

"ועוד טעמא רבא איכא, דאחד מתרי"ג מצוות הוא, לדור בארץ ישראל, לדעת הרמב"ן והרשב"ץ, אפילו בחורבנה. וברייטא דספרי קרי בחיל, דשיבת ארץ ישראל אפילו בחורבנה שקולה ככל המצוות.

ובזה שבני גולה הם סיבה שיהיה ישוב בארץ ישראל ובלעדם לא מצו למיקם, הם זוכים במצוות ישיבת ארץ ישראל, דאמרין גדול המעשה. וכל אלו הם דברים אמתיים למי שאין עיניו טרוטות".

סופם של היוצאים כנגד שלוחי ארץ ישראל

כיון שלדאבון לב קיימים גם אנשים שעיניהם כן טרוטות, מסיים מרן החיד"א:

"לאפוקי איזה מההמון אשר יבואו בטענות נגד השליח, והם סיבה למעט בכבודם והנאתם וכיוצא. קורא אני עליהם מה שאמר אדונינו דוד המלך ע"ה במקראיו (מזמור לז): 'חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך חרבם וכו' טוב מעט לצדיק וכו', דיש לומר דרך רמז: 'חרב פתחו וכו' להפיל עני ואביון' רמז לשליח ארץ ישראל אשר מבקשים טענות ותואנות ודברי נרגן להפיל שליח ארץ ישראל ובזה 'לטבוח ישרי דרך' הם יושבי ארץ ישראל שהם 'ישרי דרך', כלומר כי הן בעוון התורה והמצוות אשר עושים בני הגולה אינו עולה בדרך ישר לשמים, כי אם באויר ארץ העמים או עם שרים, ומשם סובב הולך עד מקום הקודש.

אבל בני ארץ ישראל - לימודם ומצוותם תכף במסילה יעלו במסילת שדה אשר ברכו ה' מקום הקודש בלי שום תערובת, ולכן קראם 'ישרי דרך' המישרים ארחתם.

ואלו הקמים להפיל שליח ארץ ישראל, יצא צפע 'לטבוח ישרי דרך' בני ארץ ישראל אשר שלחוהו, אין ספק 'חרבם תבא בלבם' וכו' ואינם זוכים במצוות, ו'טוב מעט לצדיק' מאנשים כשרים 'מהמון רשעים רבים', כי לא בחר ה' בהם".

דברים אלה, שנאמרו בדם ליבו של מרן החיד"א בימי הראשית של תקופת התחיה, יפים גם לימינו אנו. מכאן נלמד מהו היחס הראוי ל'ישרי הדרך', מוסרי הנפש למען ישובה של ארצנו לאורכה ולרוחבה. כמה עמלו וטרחו גדולי ישראל לעמוד על ערכה המיוחד של מצוות יישוב הארץ, ועל ערכם המיוחד של יושבי הארץ ומוסרי הנפש על בניינה השלם.

המצוה העיקרית בעקבתא דמשיחא

מצוות יישוב הארץ היא מצוה שצריכה חיזוק, מי שיכול בממון - בממון, מי שיכול ברוח - ברוח, ומי שיכול במעשה - במעשה. מצוה זו היא המצוה העיקרית של הדור האחרון, כפי שכותב מרן הרב יעקב משה חרל"פ²⁵, בספרו "מי מרום - מעייני הישועה"²⁶, וזו לשונו:

"ובעקבתא דמשיחא הנקודה העיקרית היא ארץ ישראל, וממנה נובע הכל, ומבלעדי ההתאחזות בה - אין שום השפעה של קדושה בעולם. ואין פלא אם כל העמים רוצים לעכב בעד ביאתם של ישראל בארץ הקודש והתקשרותם בה, וכל כובד ההתנגדות שלהם היא בעיקר על הנקודה הזאת".

יתן ה' ונזכה לראות ביישוב ארצנו לאורכה ולרוחבה, בתשועה הגדולה ובגאולת ישראל השלמה במהרה.

²⁵ הרב יעקב משה חרל"פ (מקור שם המשפחה באחד מאבות אבותיה שנקרא חייא ראש ליהודי פולין) (ירושלים), **התרמ"ב-התשי"ב** - ראש ישיבת "מרכז הרב", רבה של שכונת "שערי חסד" בירושלים, מתלמידיו המובהקים של מרן הראי"ה קוק. בצעירותו למד תורה מפי הרב יהושע צבי מיכל שפירא. תקופה קצרה למד בישיבת "תורת חיים" בירושלים. בשנת התרס"ד נפגש עם הראי"ה קוק ומאותה שעה ואילך דבק בו באהבה עזה, והיה לתלמידו וחסידו. בחייו האישיים נהג מדה מסוימת של סגפנות שכללה צומות, טבילה במקוה קר בלילות חורף, והתמסרות מוחלטת לתפילת ותיקין ולימוד תורה. שיעוריו והשקפת עולמו מכונסים ברובם בסדרת ספרי "בית זבול" ו"מי מרום" הכוללת שיעורים בהלכה ובתלמוד, בתנ"ך ובאמונה. חותם עמוק של תורת רבו הראי"ה קוק ניתן למצוא בספריו העוסקים בין השאר בבירורים בענין קדושת ארץ ישראל ואופייה של הגאולה בדורנו.

²⁶ מי מרום ח"ו, בעקבתא דמשיחא פרק מה, עמ' קצו.